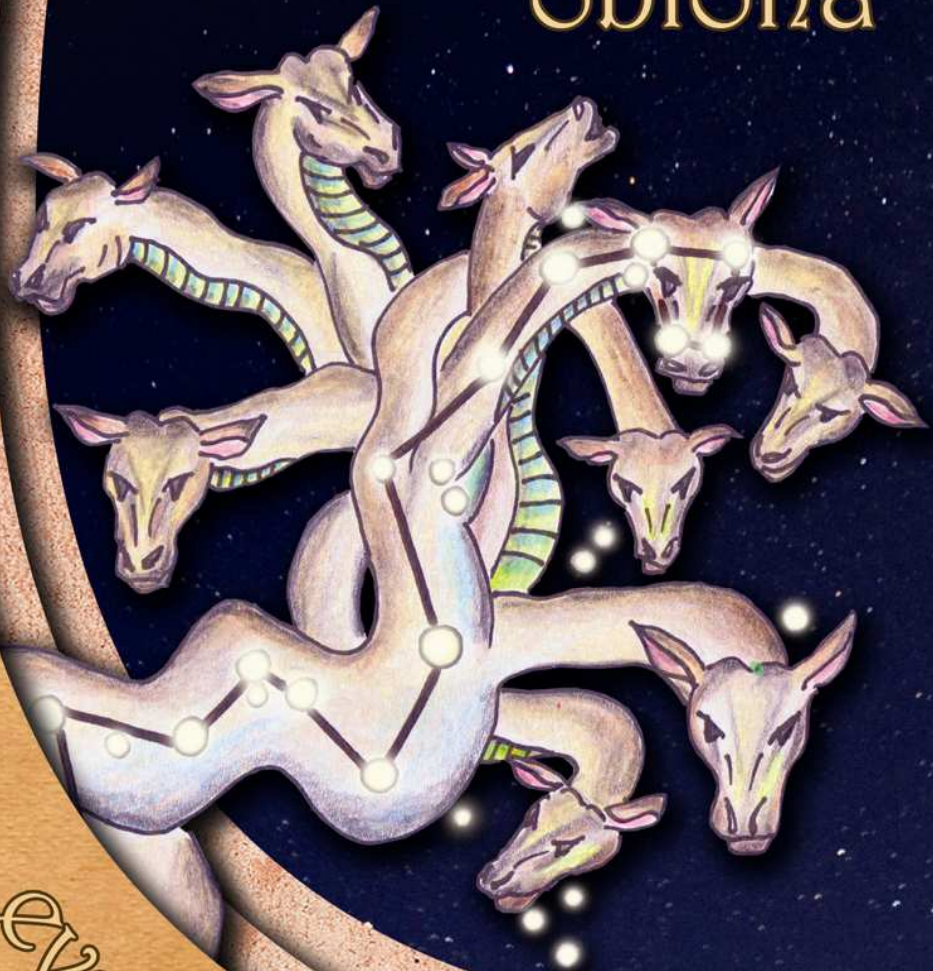

hvězdná obloha

eva hölzelová

Hvězdná obloha

**příběhy souhvězdí
na severní obloze**

Eva Hölzelová

Text © Eva Hölzelová, 2013

Ilustrace © Renata Petříčková, 2013

Tvorba obálky © René Vaněk, 2013

Korektury astronomické části © Věra Bartáková,
2013

Jazykové korektury © Renata Petříčková, 2013

ISBN: 978-80-87739-30-3

Děkuji Petru Scheirichovi z České astronomické společnosti za poskytnutí hvězdných map a paní Věře Bartákové z České astronomické společnosti za kontrolu a korektury astronomické části knihy.

Předmluva

Na obloze lze pozorovat celkem 88 souhvězdí, z nichž 48 bylo pojmenováno již ve Starověkém Řecku, a to astronomem Klaudiem Ptolemaiem, který vypracoval první hvězdné mapy. Některé názvy souhvězdí převzali Řekové z Mezopotámie a Egypta. Většinou nesou jména hrdinů, bohů, zvířat i nestvůr řeckého bájesloví a jsou mezi nimi dnes již notoricky známé názvy souhvězdí zvířetníku. Antická souhvězdí pokrývají především severní nebeskou klenbu a vidíme je na severní polokouli.

Zpracovala jsem řecké mýty vztahující se celkem k 37 souhvězdím, jejichž příběhy spolu vzájemně souvisí.

Každé souhvězdí je popsáno z hlediska astronomického a ke každému je připojena ilustrace. Souhvězdí jsou zobrazena tak, jak plují na obloze, proto např. Malý medvěd, Koníček či Pegas jsou znázorněni hlavou dolů.

Hvězdné mapy jsou v jednom rozlišení, aby byla na první pohled patrná velikost jednotlivých souhvězdí. Pouze největší souhvězdí na obloze, Hydra, je vůči ostatním souhvězdím trochu zmenšená. A stejně jako Eridanus je znázorněna ve dvou mapách.

Hvězdy na mapách jsou označeny řeckými písmeny. V níže uvedeném textu jsou tato písmena buď rozepsána latinkou, tučným písmem, pokud nemá hvězda vlastní jméno, nebo řeckým písmenem v závorce za jménem hvězdy. Podle toho si můžete dané hvězdy v mapách vyhledat. Toto

označení zavedl roku 1603 německý astronom Johannes Bayer ve svém atlasu Uranometria a prakticky se používá dodnes. Pořadí v řecké abecedě obvykle naznačuje klesající jasnost, takže hvězda „alfa“ je v daném souhvězdí nejjasnější.

OBSAH

VELKÁ MEDVĚDICE A MALÝ MEDVĚD	1
VODNÁŘ	17
RYBY	25
BERAN	32
BÝK	39
BLÍŽENCI	48
HÉRAKLÉS – ÚVOD	60
HÉRAKLÉS – PRÁCE PRVNÍ: NEMEJSKÝ LEV	66
HÉRAKLÉS – PRÁCE DRUHÁ: LERNSKÁ HYDRA, RAK	71
HÉRAKLÉS – PRÁCE JEDENÁCTÁ: DRAK	81
PANNA A VÁHY	95
ŠTÍR A ÓRIÓN	107
KENTAUŘI	124

STŘELEČ A KOZOROH	141
PERSEUS A ANDROMEDA	152
DELFIN	183
ORFEUS A EURIDIKA	191
ARIADNA A THESEUS	201

VELKÁ MEDVĚDICE A MALÝ MEDVĚD

„Dones ještě víno,“ rozkázal otrokovi arkádský král Lykáón a mrštil prázdným pohárem do kouta. Odhodil právě okousané žebro, otřel mastná ústa a žádostivě se zahleděl na svou dceru Kallistó. Krásná dívka prudce vstala a kvapně odešla.

Uchýlila se do svých komnat a poručila mladé thrácké otrokyni: „Odvedeš krále do jeho lože a budeš mu po vůli.“

Stále se opakující scénář. Chlípny otec se opil a pokoušel se ji znásilnit. Pokaždé mu nastrčila jednu ze svých otrokyň či sličného otroka, král se sexuálně uspokojil a usnul tvrdým opileckým spánkem.

Kallistó se rozhodla. Už nechce žít v paláci, kde se obden konají opulentní a rozmařilé hostiny, kde se všichni neustále opíjejí, kde vyvrcholením těchto trachtací je ponižování a zneuctění mladých a pohledných sloužících, kde se musí skrývat před vlastním otcem, který jí je odporný. A když se ji nepokoušel připravit o panenství prostopášný vládce Arkádie, pronásledoval ji někdo z jeho podroušených hostů.

Ne, už to tu nevydrží, už nedokáže snášet otcovu zvěř! Utekla tedy z paláce, který jí byl až doposud jediným domovem, a bezcílně se potulovala po kraji.

Zastoupila jí cestu ztepilá a pohledná žena v podkasaných splývavých šatech, loveckých sandálech a zlatým lukem přes rameno.

Oslovila ji: „Vím, před čím utíkáš. Přidej se ke mně a budeš pod mou ochranou.“

„Kdo jsi spanilá paní?“ překvapeně se otázala uprchlice.

„Bohyně lovu Artemis,“ usmívala se ta krásná povzbudivě.

„Ráda se k tobě připojím, nakonec nic jiného mi nezbyvá. Nemám kam jít, nemám na světě sprízněnou duši,“ zašeptala princezna a smutně sklopila hlavu.

„Postarám se o tebe, nebudeš litovat. Ale musíš mi něco slíbit.“

Kallistó zvědavě vzhledla a z jejího pohledu vyzařovala nevyřčená otázka.

„Navždy si zachováš svou čistotu a nikdy neprojevíš zájem o žádného mužského tvora,“ kladla si podmínku bohyně, z tváře jí zmizel úsměv a vystřídala jej úzká linka přísně stažených rtů.

„Po všem, co jsem prožila, ti toto s radostí slíbím,“ ulehčeně vydechla. Podmínku považovala za neobvyklou, ale snadno splnitelnou.

A tak se Kallistó začlenila do Artemidiny lovecké družiny. Naučila se střílet z luku, štvát a zabíjet zvěř.

Arkádskou princeznu a jejího zvrhlého otce měl už dlouho na mušce samotný vládce Olympu, Zeus. Tyranského panovníka proto, že se rouhal a vysmíval všem, kteří věřili v bohy. Kallistó proto, že se mu velmi líbila a chtěl se jí zmocnit. Číhal na správný okamžik, kdy bude jeho žárlivá manželka Héra zaneprázdněna a žádoucí Kallistó nebude v doprovodu svých družek.

Vhodný okamžik nastal, když se Héra zapovídala s nymfou Echó a Kallistó zamířila do háje zralých fíkovníků. Zeus věděl, že kdyby jej spatřila jako muže, ihned by prchla a zburcovala ostatní dívky z družiny. Zeus se proto proměnil v bohyni Artemis.

Utrhnul několik šťavnatých plodů a zjevil se před vytouženou kráskou: „Ochutnej tyto, má milá, jsou ze všech nejsladší.“

„Děkuji, má paní, také máš tak ráda fíky?“ poděkovala nic netušící Kallistó.

„Ano, je to má oblíbená pochoutka,“ řekl Zeus a vzápětí se vrátil do své mužské podoby.

Vrhnul se na Kallistó, serval z ní lovecký šat a znásilnil ji. Dívka byla tak zaskočena nenadálou proměnou bohyně v boha a bleskově rychlým atakem, že se nevzmohla na žádný odpor. Ani křičet nedokázala.

Když Zeus ukojil svou touhu, jen ucedil: „Nikdy jsi mě neviděla, jinak poznáš hněv bohů.“ A zmizel stejně tak rychle, jako se objevil.

Zneuctěná Kallistó se nikomu nesvěřila se svým strašlivým zážitkem. Po pár měsících se zděšením zjistila, že čeká s Diem dítě.

„Kallistó, vylez okamžitě z vody, chci s tebou mluvit,“ poručila Artemis. Děvčata z její družiny se koupala v lesním jezírku a bohyni se zdálo, že jedna z nich má podezřele zakulacené břicho.

Kallistó se přiznala, že je těhotná, avšak neprozradila s kým. Bála se pomsty boha Dia.

„Porušila jsi svůj slib, že zůstaneš navždy pannou. Odejdi z mé družiny, nechci tě ani vidět,“ vyhnala nešťastnou dívku bohyně.

Zoufalá a bezradná Kallistó bloudila lesem, nevěděla, kam se vydat, co dělat. Ujaly se jí horské nymfy a uchýlila se do jejich příbytku. Porodila syna Arkáda. Sotvaže chlapec udržel luk a kopí, matka jej naučila lovit.

„Cože?“ zahřměla Héra. „Jak to, že mi to říkáš až teď?“ vyčinila Hermovi.

Posel bohů a Diův syn Hermés viděl, jak se otec zmocnil Kallistó, ale nikomu nic neřekl. Ne proto, že by se snažil nejvyššího boha krýt, ale protože on sám byl bohem

podvodníků a zlodějů a známým pletichářem. Když Arkás trochu povyrosl, vychytrale usoudil, že nyní nadešla ta správná chvíle vše prozradit Diově manželce, neboť její hněv bude dvojnásobný.

„Dozvěděl jsem se to teprve nyní od satyra, který bydlí v jeskyni nedaleko jejich úkrytu,“ lhal úlisně Hermés a v duchu se těšil na Héřinu pomstu.

Rozlícena Héra vtrhla do lesa, právě když Kallistó sundávala oko z uloveného zajíce. Popadla ji za vlasy a prudce s ní smýkla o zem.

Zasyčela: „Tak ty jsi ta lovkyně, co ošálila mého muže? Chceš lovit? Až do své smrti budeš muset lovit a budeš lovena!“

A proměnila Kallistó v obrovskou medvědici s mohutnými tesáky, silnými ostrými drápy, zažloutlým bělmem a krvelačným pohledem. Tento příšerný netvor se stal postrachem honáků a psů.

Arkás oplakal svou matku, domníval se, že se stala obětí divé zvěře. Vychovávaly ho horské nymfy a chlapec lovil zvěř pro sebe i pro své opatrovatelky. Do horského obydlí dorazily zvěsti o ukrutné medvědici, která trhá a požírá vše živé.

Arkás si vyrobil velký oštěp, ostrý tak, že se jeho hrotu nedalo dotknout. Byl připraven na setkání s obávaným tvorem.

A stalo se, co se muselo stát. Na lovu Arkás stanul tváří v tvář strašné medvědici. Celý se zachvěl, netušil, jak je obrovská.

Kallistó okamžitě poznala svého syna. Chtěla mu říci, ať se jí nebojí, že mu nic neudělá, ale z hrdla se jí dral jen hrůzostrašný zvířecí řev.

Arkás zamířil oštěp a chystal se proklát jí srdce. V tom zasáhl Zeus. Trápilo jej, že Héra proměnila jeho milenku v medvědici, ale nemohl s tím nic dělat. Bohové nedokázali rušit kletby ostatních bohů. Mohli je pouze svými vlastními činy zmírňovat. Zeus nemohl dopustit matkovraždu, a proto proměnil svého syna v medvěda. Uchopil oba medvědy za ruku a přenesl je na oblohu. Od té doby září jako souhvězdí Velká medvědice a Malý medvěd.

Král Lykáón pokračoval ve zhýralém životě a bezuzdných pitkách.

V opilosti vykřikoval: „Hlupáci, myslíte, že bohové jsou vševědoucí? Že jsou lepší než já? Já jsem váš bůh, mně se budete klanět, mě budete poslouchat.“

Zeus se rozhodl, že jej za takovou kromobyčejnou zpupnost a nadřazenost potrestá. Sestoupil na Zemi v podobě obyčejného smrtelníka. Oznamil prostým lidem, že je ve skutečnosti bůh. Lidé mu uvěřili a začali jej uctívat. Nosili mu dary a modlili se k němu.

Král Lykáón se dozvěděl, že nedaleko jeho paláce sídlí poustevník, který o sobě prohlašuje, že je bůh.

Rozkázal: „Přiveďte sem toho drzouna, dokážu vám, že to žádný bůh není.“

Otroci splnili jeho rozkaz, dovlekli poustevníka do paláce a ranami a kopanci jej donutili, aby poklekl před králem.

„Ty tvrdíš, že jsi bůh. Tak to bys měl být vševědoucí. Nebo ne?“ výsměšně zakřičel arkádský panovník.

Zeus neodpověděl, jen se pohrdavě ušklíbl.

„Zvu tě zítra na hostinu, ať se ukáže tvá božská prozřetelnost,“ prohlásil potměšile král.

Zeus mlčky kývl. Mohl by jej potrestat už nyní, ale byl zvědav, co má proradný vladař v úmyslu.

Lykáón mu hodlal uvařit lidské maso, aby se poskvrnil zakázaným jídlem. Předpokládal, že to ten troufalec nemůže poznat. Ve vězení měl zajatce. Tento rukojmí měl být nedotknutelný a jeho život posvátný. Král však nedbal žádných pravidel o výměně rukojmích. V noci se potají proplížil do vězení a cizinci prořízl hrdlo. Rozsekal jej na malé kousíčky, část z nich upekl a část rozdrtil do omáčky.

Hostina začala. Věrolomný mocnář přežvykoval chléb a netrpělivě vyčkával, až se jeho host zakousne do pečínky.

Zeus smetl maso ze stolu a zahřměl: „Lidská zrůdo a ubožáku. Myslíš, že nepoznám, že jsi zavraždil nevinného člověka a předložil mi jeho maso?“

Nejmocnější bůh udeřil hromoklínem a zapálil královský palác, který za chvíli zcela lehl popelem. Lykáón se však stačil zachránit a utíkal do lesa.

Zde ho vládce Olympu dostihl, donutil kleknout na kolena a vyřkl ortel: „Nezasloužíš si žít jako člověk.“

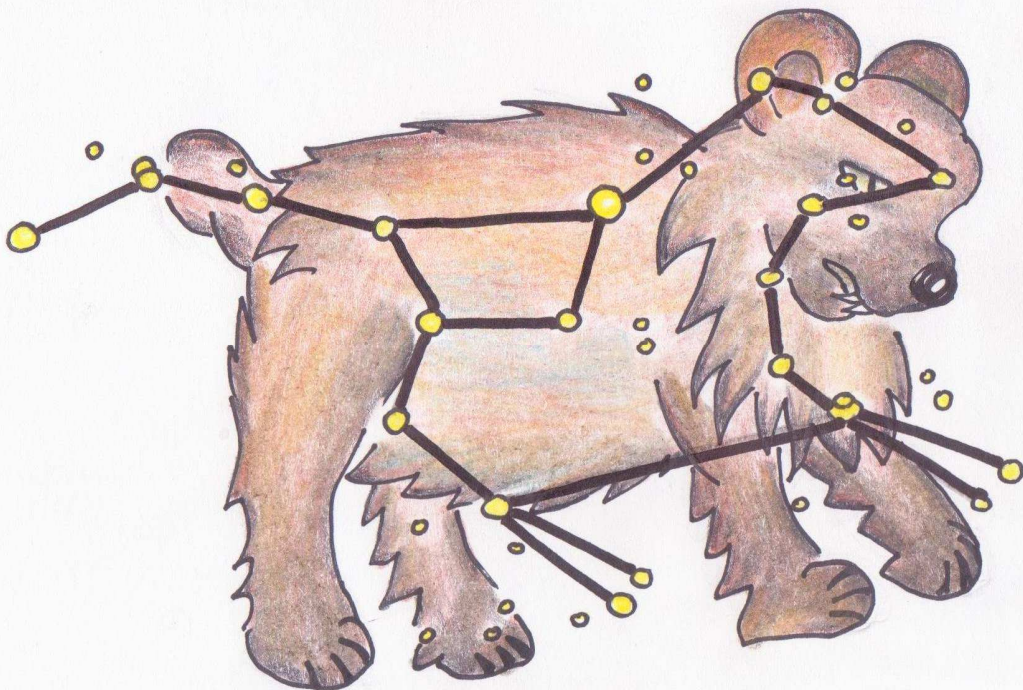
Král se celý chvěl a chtěl prosit o slitování. Z úst mu však vycházelo jen zlovolné vytí, jak se postupně proměňoval ve vlka.

Héra se nemohla smířit s tím, že na obloze září oba medvědi. Požádala boha moří Poseidóna, aby nikdy nenechal zapadnout obě souhvězdí pod obzor do mořských vln. Proto Malý medvěd a Velká medvědice nikdy nezapadají. A aby dokonala svou pomstu, poslala za nimi **Vlka** na oblohu.

*V tomto příběhu jsme si vyprávěli o těchto souhvězdích: **Velká medvědice - Ursa Maior, Malý medvěd - Ursa Minor a Vlk - Lupus.***

Souhvězdí Velké medvědice (Ursa Maior)

*Velká medvědice je třetím největším souhvězdím na obloze. Větší je jen Hydra a Panna. V Evropě je známé spíše pod názvem **Velký vůz**, ačkoliv toto označení patří ve skutečnosti*

*jen části celého souhvězdí, tzv. **asterizmu** (skupině hvězd tvořící charakteristický obrazec).*

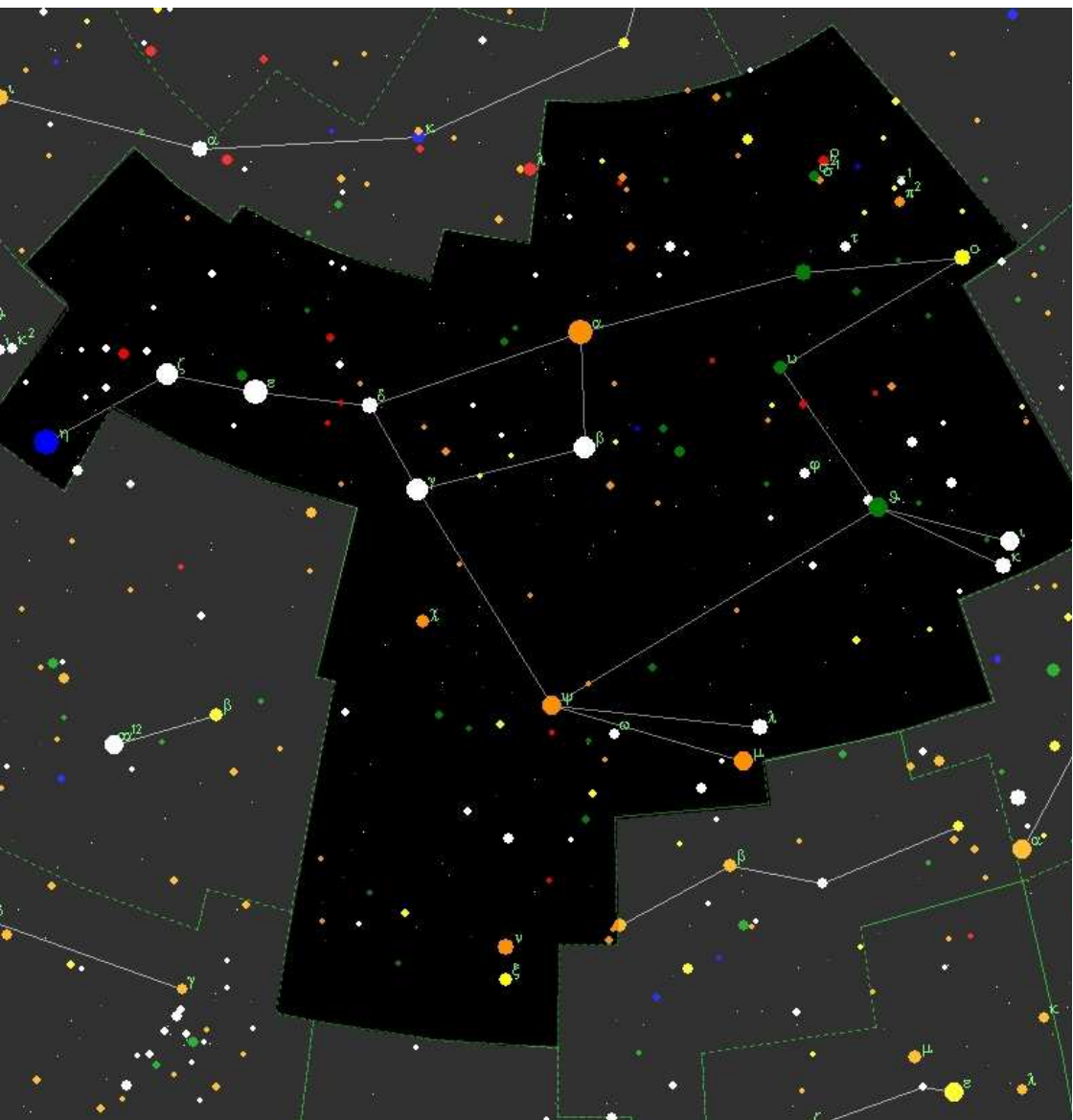
*Velký vůz je tvořen sedmi nejjasnějšími hvězdami tohoto medvědího souhvězdí. V Americe říkají těmto sedmi zářivým hvězdám **Velká naběračka**.*

*Větší část souhvězdí Velké medvědice je takzvané **circumpolární souhvězdí**, to znamená, že nikdy nezapadá za obzor. Ve střední Evropě je nejlépe vidět od března do července.*

Těleso Velkého vozu tvoří bedra medvědice, oj vozu je ocas a hvězdy vycházející od vozu směrem k souhvězdí Lva jsou nohy medvědice.

*Na oji vozu/ocasu medvědice leží jedna z nejznámějších dvojhvězd **Mizar/Alcor (ζ)**. Jasnější Mizar se již v malém dalekohledu ukáže jako dvojhvězda a navíc je každá z těchto tří hvězd sama dvojhvězdou - jde tedy o systém 6 hvězd.*

Velká medvědice sousedí se souhvězdími Drak, Žirafa, Rys, Malý lev, Lev, Vlasy Bereniky, Honící psi a Honák.

Mizar/Alcor je na mapě ζ a leží napravo od modré hvězdy Alkaid (η) na ocasu medvědice.

Souhvězdí Malého medvěda (Ursa Minor)

*Malý medvěd je velmi malé souhvězdí a známe je spíše pod názvem **Malý vůz**.*

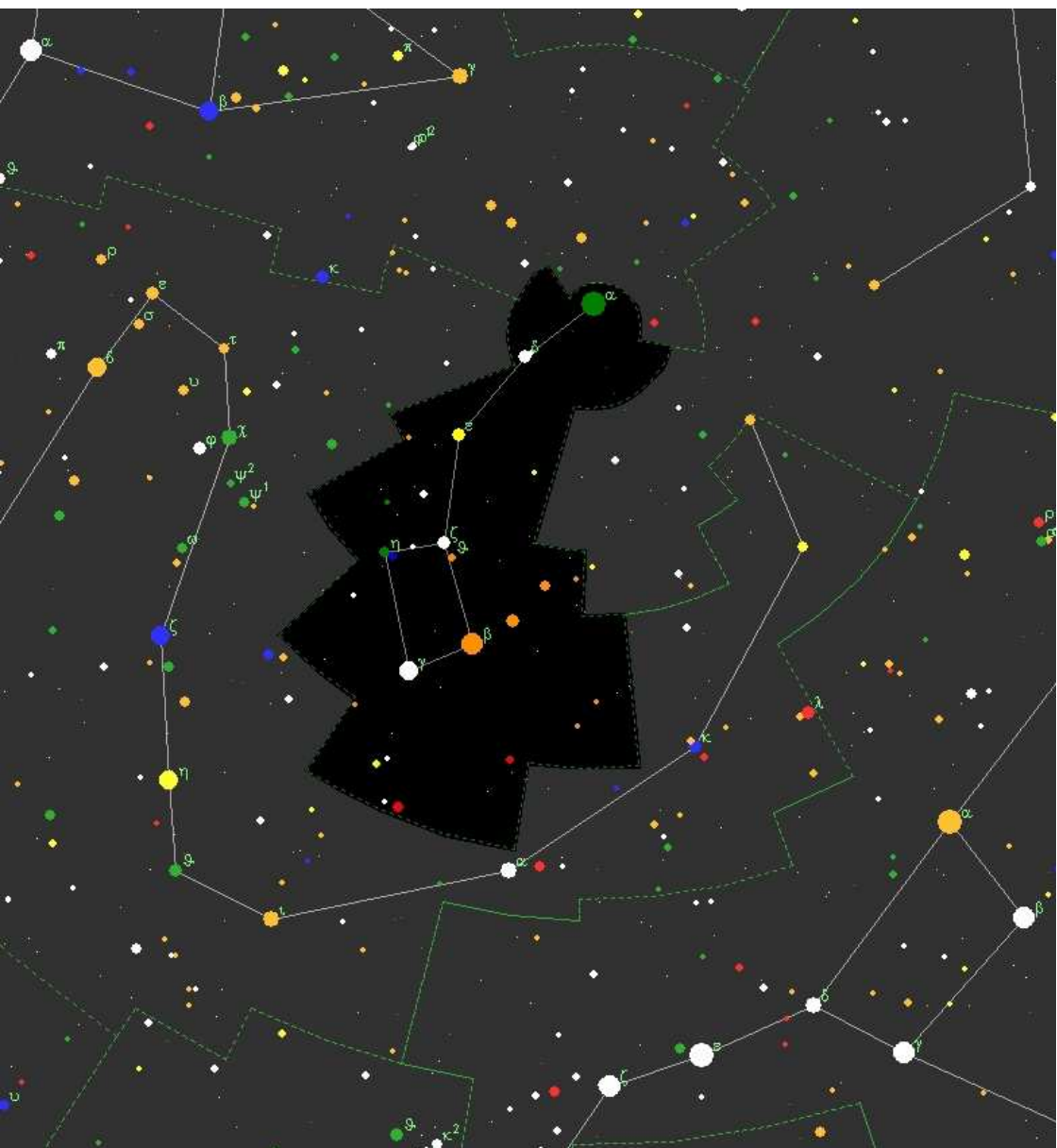
*Malý medvěd se otáčí kolem severního pólu, patří proto mezi **obtočnová neboli cirkumpolární souhvězdí**, která na obloze vidíme po celý rok. Malý medvěd obsahuje pouze tři jasné hvězdy, a to **Polárku, Kochab a Pherkad**.*

*Nejjasnější a nejznámější **Polárka (Polaris - α)** leží nad severním pólem, a proto v minulosti sloužila námořníkům jako navigace. Protože „ukazuje“ sever, je známá také jako **Severka**. Skládá se tří hvězd a mění svou jasnost, jelikož patří do skupiny tzv. proměnných hvězd **cefeid**. Tyto hvězdy pravidelně mění svůj objem, smršťují se a zase zvětšují.*

*Díky precesním pohybům Země se na místo Polárky časem „přesune“ hvězda **Vega** ze souhvězdí Lyry. Precese znamená, že se Země při svém otáčení kymácí a chvěje, podobně, jako když roztočíte káču, a tím se její osa vychyluje. Takže přibližně za 14 000 let bude zemská osa mířit ke hvězdě Veze. Za 25 725 let (tzv. platónský rok – doba, za kterou průsečík zemské osy s nebeskou sférou vykoná uzavřený okruh kolem pólu ekliptiky) Polárka zase pomyslně vystrčí Vegu a bude zářit jako nejsevernější hvězda nad severním pólem.*

Malý medvěd sousedí se souhvězdími Drak, Žirafa a Keфеus.

Polárka je α a je to zelená hvězda na konci ocasu.